

PONÈNCIES

A VUELTES DAN EL BENASQUÉS: PARAIMPRESIONS SOCIOLINGÜÍSTIQUES (U AL REVÉS)

INTRODUCCION

Queriva fèr ací una sèrie *light* de reflexions purament personals sobre diversos aspèctos de consciència lingüística que he anau constatant a lo llargo dels sagüers ans per la vall de Benàs. Dan açò no pretengo altra còsa que contribuir a un coneixement una brinquerrina mès exacto de la realitat sociolingüística d'ista part nororiental de l'Alto Aragon, paso primèro enta que se puequen empenre mesures efectives que possibiliten la salvaguarda i promocion de la suya variedat autòctona, en la línia avançada pel Estatuto d'Autonomia d'Aragon. Un asunto especialment urgent, amès, pus Benàs viu hué la ecllosion de transformacions socioeconòmiques molt pregonas, intuïdes ya dende fa tres u quatre dècades i que estan afectant de manèra bén evident a la lluenta.

I. «RAGONE COMA NUSALTROS»

A la gent de la vall de Benàs higu'è la percepcion clara d'haver heredau i de ragonar naturalment una forma lingüística diferenciada, en conexion estreta dan la denominacion que se tiene del territori, i que no ye altra que la de *país*.¹ Per això, si ragono d'una substància peculiar dende una perspectiva lingüística, no ye pas porque hu sigue en relacion dan el castellano (*ça va de soi...*), sino sobre tot porque hu ye en comparança dan cadaguna de les parles del rededor, siguen istes d'adscripcion aragonesa, catalana u gascona.²

1. Isto concepto de *país*, que viene a significar 'comarca', se contrapòse a tots els territoris circundants: la Gascunha francesa al nort (en particular, les valls de Luixon i d'Aran), les valls del Valièra i de l'Isàvena a l'est, la vall de Campo al sur i la Gistau a l'oest. I, ye clarro, tabé a les regions meridionals, etiquetades intèrnament coma *Tèrra Pllana* u *Tèrra Baixa* (Somontans de Barbastro i Uesca, Llitèra, etc.).

2. A la man sur dels Pirineus s'hi puede vere —seguntes la nuestra opinion— un *continuum* dialectal desde modalidats catalano-occidentals coma la del Pallars hasta variedats pllenament

De mòdo que, si una persona desconexida interpele en benasqués a un benasquesoparlant, fàcil ye que isto comente el suceso en termis similars a istos: *n'hu sè qui yere, no l'he coneixeu brenca, pero ragone coma nusaltros*. Així que higu'è la creéncia de ragonar d'una manèra determinada adrinto d'una comunidat i una geografia concretes.

Quanto a les distintes denominacions que recibe ixa variedat, ya se n'ha tratau bèlla altra vegada (veg. Saura 1996: 149, nòta 2; altres apelacions —fundamentalment de base geogràfica— amaneixen als treballs de Ferraz 1934, Haensch 1959 i Plaza Boya 1985: 21-23). Nomès incidirè en el caràcter antiguo i autòctono de la vèu *patués* i en l'aspècto recient i forastero de la etiqueta *benasqués*.³ No obstant, ye clar que els dos noms son acceptables; això sí, cadauno tiene les suyes connotacions d'uso.

II. «A CADA LLUGAR SE RAGONE D'UNA MANÈRA»

Encara que l'epígrafe que encabece isto apartau puesque resultar exagerau, tabé ye verdat que respone pròu bé a la intencion dan el que l'he sentiu pronunciar: la conviccion notable respècto a les diferéncias diatòpiques registrades en el benasqués. I ye que son els mateixos benasquesos els que se n'aperiben de les variacions que *grosso modo* pateixe la suya lluenta a lo llargo de la vall, peculiaridats que arriben a manifestar-se a cadaguno dels llugars i aldees que la integren, pero sinse que se'n veigue resentida la pròpia uniformidat dialectal.⁴ Açò fa que hèiga anotau frases coma istes, documentades a Ancils: «El patués de Saúnc t'alto ye uno i el del Solano ya càmbie», «Nusaltros dim *les collades, les crabes, les cebes* i a Castelló ya charren de *colladas, crabas, cebas*»; u istes altres que son d'un vecino de Grist: «Bé som cerca, pus a Benàs dicen *derrèr, martuello, cisèra* i ací ya dim *detràs, martuall i cirèra*, i a Saúnc se siente *yo anave u nusaltros anavem* quan ací fem *yo anava u nusaltros anavan*»...

aragoneses coma la belsetana. En efècto, la transicion lingüística s'opere ací a través de càmbios chiquets presents a cada vall, pero que s'intensifiquen notòriament a la de Benàs, conforme penso haver demostrau per altres treballs (veg. Saura 2001, 2003a, 2004).

3. Ignoro a qui corresponde la paternidat prístina d'ista aplicacion en la suya acepcion més general, que tiene una aceptacion fòrta a l'àmbito de la Universidat, pero ya Corominas (1972, r: 235), per exemplo, la fa suya.

4. Asumeixo la senténcia de Jaberg (1928: 216) quan sinyale que la unidat lingüística d'una aldea ye un mito. Pero tamé hu ye la unidat lingüística d'un individuo, i aixina la primèra persona del present d'indicatiu del vèrbo coneixer fluctúe entre *coneixo* i *conesco* a molts puestos (Grist). Veg. tabé lo dito sobre tot açò a Saura (2003b: 27).

III. «SÍ QUE HU DIVAN»

Si acabem de vere la consciència que tienen els benasquesos d'algunes mutacions diatòpiques, igual aconsegueix a propòsit de les variacions diastràtiques operades al benasqués en el trànsit d'una generacion, de mòdo que he escultau a sovent de boca dels mios interlocutors expresions coma «Això ya casi no se siente dir», «En fève de tèmps que no sentiva ixa còsa», «Antes sí que hu divan», «Açò ya no se diu guaire ara», etc. Majoritàriament, elements lexicals (*ginèro, junyo, juriòl*, etc.), pero tabé clàusules sintàctiques que s'han perduu u que s'estan tornant obsoletes (*a mesura que*, etc.).⁵

IV. «EL VERDADÈRO PATUÉS»

En el marco de les diferències citades alto (cf. § 1), cal resaltar com hi hèi tamé un sentiment d'orgullo localista, que fa que els habitants d'un determinau llugar se postulen coma els depositaris de la forma lingüística més genuïna i autèntica per contraposicion a la dels altres punts de la vall de Benàs. Així se siente frases coma istes: «El verdadèro patués ye el de Grist», u «el de Benàs», u «el de Saúnc», u «el de Ramastué»... següentes indiquen persones concretes d'ixes poblacions.⁶

V. «AÇÒ, UNA MESCLLA»

Alguns benasquesos acerten quan se'n donen de la realitat lingüística mixta de la suya llüenga autòctona, encara que no puede esperar-se que se pòsen d'acòrdes en la qüestion de quins son els suyos components u els percentages, estrem isto que tapòc no fa coincidir masa que se digue als especialistes en filologia, per una altra man. Així ye que estableixen vinculacions dan el catalan, el valenciano, el francés, el castellano, etc.

En ista dinàmica, talmente no sigue inútil manifestar que la etiqueta *aragones* no s'entene bé a la vall de Benàs en una dimension purament lingüística, pus no se vede que Aragon en general tiengue hué una llüenga aragonesa distinta del castellano. Lo que el benasqués percibe ye la realitat dialectal que el rodeye i dan la que ha manteniu conexions estretes a lo llargo de la història, i que configure una substància lingüística bàsicament intercomprensible:⁷ les

5. Ta més informacion, se puede llegir l'articulet de Saura (2003c).

6. Enta bèlles anècdotes il·lustratives sobre isto particular, remeto a lo que diva a una altra publicacion (Saura 2003b: 31, esp. nòta 46).

7. Convinrà precisar que el criteri d'intercomprensibilitat no nomès no ye un requisito suffi-

parlles orientals d'índole catalana, el gistavino, el ribagorçano de Campo u Graus, etc.

VI. MONOLINGÜES VS BILINGÜES

Allà pels ans 60 encara hi hèven gent monolingüe en benasqués, persones que no hèven estau escolarisades i que tant apenes ragonaven castellano, al punto que se dirigiven en benasqués tamé als forastèrs (algo esperable, donada la posicion central del benasqués a les suyes vides). Se porie dir que isto tipo de monolingüismo ye un indicador de la fortaleza d'una lluenta. Hué astò ha desapareixeu i tenim, esencialment, dos grups de persones, que no quantificaren perquè no ye ixa la pretension que tiengo al escriure istes (para)impresions: a) monolingües castellans, estrato poblacional que va augmentant, tanto pel trencament de la transmissió generacional coma pel factor de la immigración (d'altres parts d'Espanya i del mon);⁸ b) bilingües, dan una mayor competència u bé en benasqués u bé en castellano.⁹

Per una altra man, el grau de castellanisacion no ye igual per totes les localitats, i així ye com a Benàs, Grist u Castelló —llugars més propensos a la presència de la lluenta oficial, per contraposición v. gr. a Chía u Saúnc— el castellano s'emplegue per una part de la poblacion coma lluenta formal, pero tabé coma lluenta informal; l'altra part, en càmbio, emplegue el benasqués en contèxtos informals i si no l'emplegue *de facto* en contèxtos que se porien tinre per formals ye perquè en ells intervien persones de fòra que suelen desconèixer la lluenta: notaris, doctors, boticaris...; pero si s'escunche que ixes persones son de la vall de Benàs (v. gr. emplegats als bancs), a la vegada se ragonen en benasqués.

VII. MESURES DE SALVAGUARDA

Dan independència de la vigència de les teories de Darwin a la pròpia biologia i de la suya aplicacion ulterior a la vida de les lluentas, cada vegada més

---

cient enta deducir-ne postulats relatius a la naturalesa u adscripció de les lluentas en qüestion, sino que puede estar perfectament inservible, perquè hi intervien a vegades motivacions exògenes de diversa consideración (sociolingüística, històrica, política...). No cal suque pensar en els casos de les lluentas escandinaves.

8. Me refiero a persones que han veniu de l'Est d'Europa (Romania, Ucraïna) i, especialment, d'Iberoamèrica (v. gr. ye pròu numerosa la comunitat boliviana de Castelló).

9. Ragono d'un bilingüismo actiu. Les diferències quanto al domini d'una u altra lluenta tienen que vere en el factor edat, de modo que la gent de 60 ans enta davant ragonen millor el benasqués mentre que els joves ragonen millor (es un decir...) el castellano.

se m'entrefa hué que les lluengues minoritàries son coma espècies lingüístiques clarament amenaçades. Qué fêr-hie, a la vegada, enta mantenir la deseable biodiversitat lingüística? Ací van algunes línies d'actuacion.¹⁰

a) Investigadèra: nomès un coneixement exhaustiu de la realitat lingüística de la vall de Benàs mos permetrà establir una nòrma, una ortografia, i reintroducir elements relegats u que s'estan perdent. Per astò, un anàlisis del benasqués oral, de la toponímia, de la documentacion antiga i de la íntima interrelacion entre lluenta i cultura me pareixe *conditio sine qua non* antes d'emprenre qualquèr altra mesura atingent a l'objectiu que mos ocupe. Tot açò condicionarà necesàriament els treballs de gramàtica, lexicologia, ecolingüística i didàctica que se'n deriven de les anteriors premisses.

b) Editorial: coma vehículo natural d'expression enta el benasqués escrito a través de publicacions periòdiques (papèrs, revistes...), en un moment en que la literatura de la vall de Benàs ha superau ya la fase costumbrista, apostant decididament per la qualitat.¹¹

c) Política: que condusque a l'adopcion de una sèrie de decisions efectives enta la introduccion del benasqués a la rotulacion, als centres d'amostrança primària i secundària de la vall de Benàs en condicions dignes (horari intraescolar, materials adequats, etc.), així coma la suya preséncia als mèdios de comunicacion locals (ràdio, television).

CONCLUSIONS

Tal coma hu veigo yo, mos trobem adevant d'un conflicto de resonàncies tràgiques, puesto que, si per una man el romanticismo i un sentiment favorable enta una cultura autèntica mos impelen a defenre i conservar les lluengues minoritàries heredades dels nuestros pairs independientment de qualquèr interés bastardo (d'índole política, econòmica...), per l'altra un pragmatismo fredo mos sugiere que a l'Alto Aragon dan una única lluenta en hi herie pròu (el castellano).¹² I sí digo tràgiques ye, amès perque el respèto a la llibertat que

10. Ye claro que cap d'istes iniciatives —i d'altres que se'n porie citar— son factibles sinse dinèrs. Açò hu sabem molt bé els que dan escaso amparo institucional i contra el reloge treballen en la investigacion i en la edicion del benasqués, pero ye de supondre que yere yabé a l'espíritu del legislador, quan va escriure istes paraules: «Las lenguas y modalidades lingüísticas propias de Aragón gozarán de protección. Se garantizará su enseñanza y el derecho de los hablantes en la forma que establezca una ley de Cortes de Aragón para las zonas de utilización predominante de aquéllas» (Estatuto de Autonomía de Aragón, artículo 7).

11. Açò s'ha podeu fêr gràcies a escriptors coma José María Ferrer (Sesué), Rosa Guaus (Vilanòva), María José Subirá (Vilanòva), entre d'altros; pero penso que el proceso ha arcançau les còtes més altèrs als relats de Carmen Castán (Gavàs). Enta una panoràmica de la literatura benasquesa, cf. el treball de Castán (1997).

12. Ara bé, una extension extrema d'isto pensament que Moreno Cabrera (2008) sinyalarie

ha de presidir totes les nuestres manifestacions humanes i tabé la eleccion que cadaguno fa de la suya lluenta, pareixe comportar ineluctablement la desaparicion automática d'ixes lluentas chiques. Per això, no ye extranyo que a les comunidats que hu pueden fèr (Catalunya, País Vasco) se discriminen positivamente.

JOSÉ ANTONIO SAURA

BIBLIOGRAFIA

- Castán 1997: Carmen CASTÁN, «Una experiencia didáctica: la enseñanza del patués para adultos. Breve recorrido por el patués escrito», adrinto de María Luisa Arnal / Javier Giralt (ed.), *Actas del I Encuentro «Villa de Benasque» sobre lenguas y culturas pirenaicas (Benasque, 1996)*, Saragossa, Diputación General de Aragón, 263-277.
- Corominas 1972: Joan COROMINAS, «Nuevas fuentes del conocimiento del alto-aragonés y del catalán occidental pirenaico», adrinto id., *Tópica Hespérica*, vol. 1, Madrid, Gredos, 227-251.
- Ferraz 1934: Vicente FERRAZ, *Vocabulario del dialecto que se habla en la Alta Ribagorza*, Madrid, Tipografía de Archivos.
- Haensch 1959: Günther HAENSCH, «Las hablas de la Alta Ribagorza», *Archivo de Filología Aragonesa*, 10-11, 57-193.
- Haugen 1972: Einar HAUGEN, *The ecology of language: Essays* (ed. de A. S. Dil), Stanford, Stanford University Press.
- Jaberg 1928: Karl JABERG, *Der Sprachatlas als Forschungsinstrument*, Halle.
- Moreno Cabrera 2005: Juan Carlos MORENO CABRERA, «Las lenguas locales en el mundo actual: ¿pérdida o destrucción de la diversidad lingüística?», *De Lingua Aragonensi*, 1, 49-63.
- 2008: Juan Carlos MORENO CABRERA, *El nacionalismo lingüístico*, Barcelona, Península.
- Plaza Boya 1985: ANTONIO PLAZA BOYA, *El mundo religioso del Alto Ésera*, Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses.
- Saura 1996: José Antonio SAURA, «En torno a la sufijación apreciativa en el Valle de Benasque», *Archivo de Filología Aragonesa*, 52-53, 149-178.
- 2001: José Antonio SAURA, «La transición lingüística en el Pirineo central (II)», *Revue de Linguistique Romane*, 65, 321-340.
- 2003a: José Antonio SAURA, «La transición lingüística en el Pirineo central (III)», *Revue de Linguistique Romane*, 67, 431-443.
- 2003b: José Antonio SAURA, *Elementos de fonética y de morfosintaxis benasquesas*, Saragossa, Institución «Fernando el Católico».
- 2003c: José Antonio SAURA, «El inconcluso proceso de sustitución lingüística en el Valle de Benasque», adrinto de María Luisa Arnal / Javier Giralt (ed.), *Actas del II Encuentro «Villa de Benasque» sobre lenguas y culturas pirenaicas (Benasque, 1998)*, Saragossa, Diputación General de Aragón, 293-305.

coma «nacionalismo lingüístico» mos portarie a concluír que al món tabé valrie dan una única lluenta, i no pareixe que ista hèse d'estar el castellano.

- Saura 2004: José Antonio SAURA, «La transición lingüística en el Pirineo central (I)», *Vox Romanica*, 63, 229-248.
- Simpson 1980: J. M. Y. SIMPSON, «The challenge of minority languages», adrinto de Einar Haugen et alii (ed.), *Minority languages today*, Edimburg, Edimburg University Press, 235-241 (hi hèi traduccion de Luis de Juan Hatchard ta *De Lingua Aragonensi*, 3, 161-168).
- Sistac 1998: Ramon SISTAC, *El català d'Àneu: Reflexions a l'entorn dels dialectes contemporanis*, Esterri d'Àneu, Consell Cultural de les Valls d'Àneu.

